

Plan för kommersiell service på Umeås landsbygder

Antagandeverision 2025

Produktion

Umeå kommun.

Statistik

Linnéa Persson, statistiker.

Peter Thuresson, statistiker.

Layout

Mia Han, kommunikatör.

Kartor

Thomas Ebenspanger, GIS-ingenjör.

Text

Jennie Bergvall Kalén, utvecklingsstrateg landsbygdsfrågor
Strategisk utveckling.

Linn Alexandersson, utvecklingsstrateg landsbygdsfrågor
Strategisk utveckling.

Foto

Nathalie Hjalmarson, kommunikatör, där inget annat anges.

Besök vår webbplats: www.umea.se/landsbygd

Innehållsförteckning

Inledning.....	4
Om serviceplanen	5
Service på Umeås landsbygder	10
Strategiskt viktiga orter.....	11
Bodbyn.....	12
Botsmark.....	13
Bullmark.....	14
Hissjö.....	15
Holmön	16
Sörmjölle.....	17
Tavelsjö.....	18
Täfteå	19
Överboda	20
Möjligheter och utmaningar	22
Tillgänglighet till service och känslighet vid förändringar	28
Omvärldsspaning	30
Fokusområden till 2030	32

Inledning

Kommersiell service, som dagligvarubutiker, post- och paketombud och drivmedelanläggningar, är viktiga för lokalsamhället och inte minst för näringslivet. Tillgången till olika former av service är dessutom avgörande för att vardagslivet ska fungera, var vi än bor.

På Umeås landsbygder finns idag åtta dagligvarubutiker med fullsortiment som alla verkar i olika slags landsbygdsmiljöer: allt från den tätortsnära till mer glesbebodda och skärgården. Långa avstånd och glest befolkningsunderlag skapar utmaningar för flera av landsbygdernas serviceutbud. Även konkurrensen med staden och de större tätorternas serviceutbud är påtaglig.

Umeå kommun har en viktig roll i att säkra och stärka den kommersiella servicen på landsbygderna. Åren 2022–2024 har Umeå kommun därför bedrivit ett projekt som syftat till att säkra och stärka den kommersiella servicen på Umeås landsbygder, med förhoppningen att sätta ljus på den viktiga roll som dagligvarubutikerna spelar för landsbygdsutvecklingen. Genom nära samverkan med lokalsamhällen har kommunen erbjudit stöd och hjälp till butikerna i orterna Botsmark, Holmön, Sörmjölle och Överboda.

Projektets övergripande mål har handlat om att Umeå kommun ska bli bättre på att möta, stötta och samverka med lokala aktörer inom serviceutveckling, till nytta för alla servicegivare på Umeås landsbygder. Förutom butikerna så har det lokala föreningslivet varit viktiga samverkansparter. Detta eftersom föreningarna driver utvecklingsfrågor och lägger ner mycket kraft och ideell tid på att stötta sina butiker, som också är naturliga mötesplatser att samlas i och kring.

Under projektets gång identifierades servicebehov genom både workshops, dialogmöten och digitala enkäter. Nya servicelösningar testades, till exempel paketskåp i Överboda och matleveranser från butiken i Sörmjölle till campingen i grannbyn Norrmjölle. En annan uppskattad aktivitet har varit möjligheten för butiker att inspireras och utbyta erfarenheter med varandra. Även kommunens närvaro på plats i byarna och stöttning i svåra dialoger har uppskattats.

Allt som allt, har projektet resulterat i flera lärdomar och ny kunskap som vi tar med oss in i serviceplanen som du nu läser. Planen sätter nämligen ramarna för kommunens arbete med serviceutveckling på Umeås landsbygder. Just därför är det viktigt att lyfta in det vi sett och lärt oss de senaste åren. Det bidrar både till att arbetet med kommersiell service görs på ett mer strukturerat och långsiktigt sätt och att landsbygdsutvecklingen i Umeå kommun stärks.

Tillgången till service är avgörande för att vardagslivet ska fungera, var vi än bor.

Om serviceplanen

Plan för kommersiell service på Umeås landsbygder fungerar som ett verktyg för Umeå kommuns långsiktiga och strategiska planering av kommersiell service på landsbygderna.

Mer konkret syftar planen till att stärka kommunens handlingsberedskap inom servicefrågor och att öka kunskapen om den kommersiella servicens betydelse i arbetet med hållbar näringslivs- och landsbygdsutveckling. Planen syftar även till att ge en helhetsbild av vilken kommersiell service som finns på Umeås landsbygder idag, samt ge förslag på hur den kan både upprätthållas och utvecklas.

Serviceplanen är också viktig för att skapa tydliga förutsättningar för stödgivande myndigheter som Region Västerbotten att ta beslut om och prioritera kring ekonomiska stöd till butiker och/eller annan kommersiell service på Umeås landsbygder. Detta görs genom att kommunen i denna plan pekar ut orter som är strategiskt viktiga för kommunens varuförsörjning.

Serviceplanens övergripande målsättningar är:

- Att stärka utvecklingen av dagligvarubutiker och annan kommersiell service på Umeås landsbygder.
- Att kunskapen om kommersiell service och dess betydelse för landsbygdsutvecklingen höjs både inom kommunorganisationen och hos allmänheten.
- Att Region Västerbotten har tydligt underlag för att kunna bevilja stöd till servicegivare på Umeås landsbygder.

Ica Nära i Överboda.

Landsbygd / Tätort Umeå kommun

Vad menar vi med landsbygder?

Umeå kommun definierar landsbygd som hela kommunen förutom de stora tätorterna Umeå (inklusive Ersmark och Röbbäck), Sävar, Holmsund, Obbola och Hörnefors. Detta innebär att hela 93 procent av kommunens yta utgörs av landsbygder och cirka 16 procent av kommunens invånare bor här.

Vi väljer också att använda begreppet "landsbygder" i plural, för att visa på den mångfald som finns i våra byar och att förutsättningarna ser olika ut i olika delar av kommunen.

Serviceplanen omfattar endast Umeås landsbygder, men tätorterna är viktiga i sammanhanget då de fungerar som servicegivare för stora delar av kommunens landsbygder.

Vad menar vi med kommersiell service?

Serviceplanen omfattar endast den kommersiella servicen på Umeås landsbygder, med tyngdpunkt på dagligvarubutiker. I begreppet kommersiell service ingår även drivmedel och ombudsfunktioner som post, paket, apotek och betaltjänster.

Olika former av service verkar stärkande och såväl kommersiell som offentlig och ideell service behövs för att skapa miljöer där det är attraktivt att bo, arbeta och driva företag.

I arbetet med serviceplanen har utbudet av offentlig och ideell service samt det lokala näringslivet tagits i beaktning vid utpekandet av strategiskt viktiga orter. Planens fokusområden och genomförande i sin helhet berör dock endast kommersiell service.

Olika aktörers roller inom kommersiell service

Dagligvarubutiker

Dagligvarubutikerna på Umeås landsbygder har en viktig roll för att säkra varuförsörjningen i kommunen. De har oftast en bred serviceroll med flera ombudstjänster till nytta för byn. Dessutom är de viktiga mötesplatser att samlas i och kring. Butikerna har också möjlighet att erbjuda hemsändning till kunder samt delta i regionala och kommunala erfarenhets- och utbytesträffar, exempelvis handlardagar.

© Umeå kommun 2021

Ideella krafter

Föreningar som verkar i orter med en dagligvarubutik kan genomföra aktiviteter och initiativ som stärker den lokala butiken, exempelvis genomföra arrangemang där butiken involveras eller genom att handla fika och varor lokalt. På så vis stärks samverkan kring servicefrågor i byn.

Umeå kommun

Kommunen har en viktig roll i att stötta och stärka kommersiell service lokalt. Detta kan göras på flera sätt, bland annat genom regelbunden dialog med butiksägare om aktuella frågor, kartlägga servicebehov lokalt och genom att stötta lokala utvecklingsprojekt och nya servicelösningar. Kommunen har också en viktig roll i att lyfta de lokala behoven och förutsättningarna i regionala och nationella sammanhang, samt bevaka utvecklingen inom området kommersiell service. Kommunen kan också stötta butiker i dialoger med myndigheter och andra serviceaktörer. En annan viktig insats handlar om att lyfta betydelsen av kommersiell service för landsbygdsutvecklingen i Umeå kommun.

Umeå kommun finansierar ett hemsändningsbidrag tillsammans med Region Västerbotten, där dagligvarubutiker får ekonomisk ersättning för att leverera varor till boende på landsbygd som har svårt att handla själva.

Region Västerbotten

Regionen är regionalt utvecklingsansvarig och driver och samordnar servicefrågor i hela länet tillsammans med Länsstyrelsen Västerbotten och kommunerna. Detta görs inom ramen för ett regionalt serviceprogram där samtliga jobbar tillsammans i ett partnerskap. Regionen är också stödgivande myndighet inom kommersiell service och erbjuder olika slags stöd till aktörer och företag, exempelvis investeringsstöd, särskilt driftstöd och hemsändningsbidrag.

Länsstyrelsen Västerbotten

Länsstyrelsen ansvarar för att bevaka utvecklingen kring grundläggande betaltjänster samt området kris och beredskap.

Tillväxtverket

Tillväxtverket är en statlig myndighet som arbetar för att främja tillgängligheten till grundläggande kommersiell service till företag och medborgare i serviceglesa områden. Tillväxtverket har en samordnande roll och fördelar medel till regionerna, så att de i sin tur kan ta beslut om stöd i större utsträckning.

Samarbetet mellan myndigheterna på alla nivåer, lokalt, regionalt och nationellt, är en förutsättning för ett framgångsrikt arbete med kommersiell service.

Masked Singer på Mötesplats Stöcke. Augusti 2024.

Foto: Emma Fogelström.

Koppling till andra styrdokument

Plan för kommersiell service på Umeås landsbygder är en del av Umeå kommuns landsbygdsprogram, *Program för hållbar landsbygdsutveckling*, som antogs i kommunfullmäktige år 2024. Landsbygdsprogrammet är ett slags handlingsprogram som visar hur kommunen ska jobba för att nå sina landsbygds-mål som finns utpekade i en särskild översiktsplanedel för landsbygderna, *Tematisk tillägg för landsbygden* (2018).¹

Landsbygdsprogrammet är indelat i fem tematiska områden: livsmiljöer, näringsliv, offentlig service, infrastruktur och transporter samt lokal utveckling. Avsnitten avslutas med en sammanfattande tabell som visar kommunens viljeriktning och prioriteringar inom varje målområde fram till 2030.

Inom målområdet näringsliv lyfts kommersiell service särskilt, bland annat kommunens roll i att informera och aktivt arbeta med de stödmöjligheter som finns inom serviceområdet. Här finns också två utpekade prioriteringar som har direkt koppling till kommersiell service. Det handlar både om att utveckla långsiktiga arbetssätt och strukturer internt för hur kommunen ska jobba med kommersiell service på Umeås landsbygder, och att samverka lokalt och regionalt för att stärka och utveckla kommersiell service.

Utöver landsbygdsprogrammet och den särskilda översiktsplanedelen för landsbygderna, så finns flera andra delar av Umeå kommuns översiktsplan som har bäring på den kommersiella servicen.

- **Översiktsplan Umeå kommun – vägvisning till planens delar, teman och aktualitet:** här beskrivs utvecklingen av de stora tätorterna Sävar, Holmsund, Obbola och Hörnefors samt deras roll för service i omlandet.
- **Översiktsplan Umeå kommun – fördjupning för Umeå:** här beskrivs hur handel och service generellt ska utvecklas inom kommunen.
- **Översiktsplan Umeå kommun – tematiskt tillägg, strandskydd i Umeåregionen:** här beskrivs utpekade LIS-områden (landsbygdsutveckling i strandnära lägen) samt hur dessa ska användas för att bland annat stärka service i bygden.

I Översiktsplanen finns även utpekade utvecklingsområden och besöksmål för besöksnäringen, vilket är en viktig del av serviceplaneringen. Detta då besöksnäringen ofta är starkt kopplad till utveckling av servicefunktioner lokalt.²

Plan för kommersiell service på Umeå landsbygder har också en särskild koppling till Region Västerbottens regionala serviceprogram. Syftet med programmet är att samordna insatser mellan regionen, kommuner och näringsliv inom området kommersiell service. Prioriteringen av statliga stöd till kommersiell service i länets gles- och landsbygder styrs också av detta program.³

¹ Ta del av plan och program: www.umea.se/landsbygdsprogram

² Ta del av översiktsplanen och de olika tilläggen: www.umea.se/oversiktsplan

³ Regionalt serviceprogram för Västerbotten 2025–2030: www.regionvasterbotten.se/foretags-och-projektfinansiering/regionala-serviceprogrammet

Hur har serviceplanen tagits fram?

Plan för kommersiell service på Umeås landsbygder har reviderats åren 2024–2025. Det har framför allt skett genom enskilda dialogträffar med samtliga åtta dagligvarubutiker på Umeås landsbygder. Under dessa dialoger har flera viktiga inspel och förslag på åtgärder lyfts fram. Butiksägarna fick bland annat svara på frågor om vilka utmaningar de ser med sina verksamheter, om de ser någon potential för utveckling, om det finns särskilda frågor som de önskar stöttning med och hur de upplever kontakten med leverantörer och ombudsaktörer. Butikerna har också fått lyfta vilka frågor de önskar att Umeå kommun fokuserar särskilt på under kommande år.

Inspelen från butikerna har sammanställts och tagits om hand och fungerar som viktiga utgångspunkter för innehållet i serviceplanen. Träffarna har inte bara gett en tydligare bild över de lokala förutsättningarna som råder, utan också bidragit till att serviceplanen är väl förankrad med servicegivarna på Umeås landsbygder.

Serviceplanen bygger också på lärdomar från det serviceprojekt som Umeå kommun genomförde åren 2022–2024, Lokal Samverkan för Stärkt Service på Umeås landsbygder. Även här har kommunen fått till sig viktiga inspel, behov och idéer från såväl butiker, lokala föreningar, boende och verksamma, som format serviceplanens fokusområden.

Umeå Kommuns landsbygdsutvecklingsråd har också hållits uppdaterade under revideringsprocessen och en styrgrupp bestående av Umeå Kommuns strategichef och näringslivsdirektör har också fungerat som stöd i arbetet.

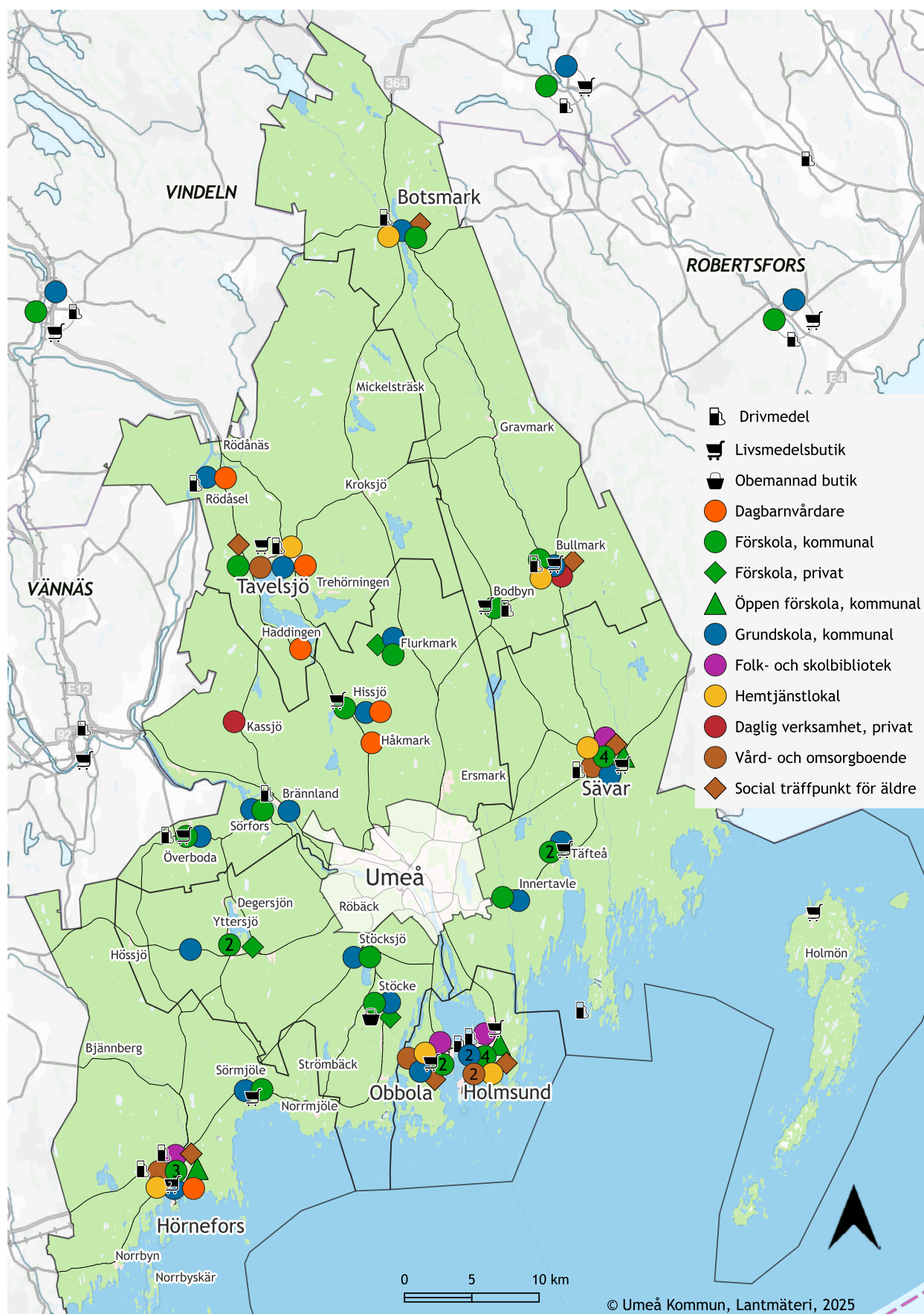

På besök hos Ica Nära Överboda.

Service på Umeås landsbygder

Figur 1 visar vilken service som finns på Umeås landsbygder, offentlig och kommersiell. Även service i de stora tätorterna Sävar, Holmsund, Obbola och Hörnefors finns med, då tätorterna är viktiga servicegivare för Umeås landsbygder.

Figur 1. Service på Umeås landsbygder (2025)

Strategiskt viktiga orter

Orterna på Umeås landsbygder som pekas ut som strategiskt viktiga här nedan, erbjuder olika typer av service, som kommersiell, offentlig och ideell. Orterna har stor betydelse för varuförsörjningen och tillgången till service inom den egna byn, för omgivande byar samt för Umeås landsbygder i stort. Det är viktigt att samordna och stärka serviceutbudet för att både behålla och vidareutveckla servicen i dessa orter, till nytta för boende, verksamma och besökande.

Den offentliga servicen i de utpekade orterna är framför allt närvarande genom för- och grundskolor, men i vissa fall finns lokaler för hemtjänst samt sociala träffpunkter för äldre.⁴ I Taveljö finns ett särskilt boende i kommunal regi och i Bullmark, Bodbyn och i Kassjö finns särskilda boenden i privat regi.

Två av orterna bör lyftas upp som särskilt strategiskt viktiga ur framför allt geografisk synpunkt och upptagningsområdenas storlek. Botsmark är en av dessa, och fungerar idag som en viktig servicenod för boende i norra delen av kommunen och där avståndet till närmsta grannort med dagligvarubutik är långt. Under 2023 stängde byns butik igen och sedan dess har lokala aktörer jobbat med att hitta en lösning för att säkra varuförsörjningen på orten. Detta är viktigt, inte minst för att vända den befolkningssvaga trenden i kommunens norra delar och för att underlätta vardagslivet för boende och verksamma i Botsmark och ett stort omland.

Holmön är den andra orten som är särskilt viktigt att lyfta fram. Butiken på Holmön är ett viktigt nav för boende och verksamma och utgör idag öns enda serviceinrättning. Butiken är också en förutsättning för att kunna leva och verka på ön året runt. Ingen annan ort på Umeås landsbygder motsvarar Holmön vad gäller avstånd, befolkningsunderlag och geografiskt läge. Ön utgör på så vis en exceptionell del av Umeå kommun och dess särskilda behov av service är viktiga att belysa, inte minst då påtagliga brister i trafiken försvårar serviceutvecklingen och försämrar möjligheterna att bo och verka på ön.

Botsmark är en viktig servicenod för boende i norra delen av kommunen.

⁴ Läs mer om kommunens sociala träffpunkter på www.umea.se/motesplatser

Bodbyn

I Bodbyn bor cirka 200 personer, men med omlandet inräknat är det närmare 300 invånare.⁵ Hit räknas oftast byarna Växtholm, Degerbyn, Nybyn, Storliden, Fjäderbäck, Grundbäck samt Åkerbäck. Tidigare fanns både för- och grundskola i Bodbyn, men idag bedrivs endast förskoleverksamhet. År 2019 invigdes ett gruppboende i byn för personer med funktionsvariationer, vilket drivs av den ideella föreningen Furan som också har daglig verksamhet i grannbyn Bullmark.

I byn finns butiken ICA Börsen i Bodbyn, som engagerar sig i lokalsamhället och tar initiativ till olika sociala sammankomster. Butiken är ombud för Ica paket, har paketskåp via Instabox och erbjuder hemsändning till behövande hushåll. Vid butiken finns även en bränslepump.

Ica Börsen är också den enda butiken på Umeås landsbygder med installerade solceller, vilket bidragit till minskade driftkostnader. Butiken har också batterilagring med möjlighet att lagra vid strömtoppar.

Ica Börsen i Bodbyn har funnits sedan slutet på 80-talet och startades upp av den ekonomiska föreningen Bodbyns Fastighetsförening, som fortfarande äger fastigheten. Fastighetsföreningen är en drivande kraft i bygden och äger även två mindre villor, så kallade "pensionärshus", bredbandsnätet samt ett flertal avstyckade tomter. I byn finns även Föreningen Bodbyn, som jobbar för att utveckla byn för boende och besökare. En ny grillstuga, discgolfbana och vandringsstigar i skogen är några exempel på insatser som gjorts senaste åren.

Ica Nära Börsen, Bodbyn.

Foto: Tomas Andersson

⁵ SCB 2023, med bearbetning av Umeå kommun.

Botsmark

I Botsmark bor idag cirka 260 personer, men med omlandet inräknat är det cirka 320 invånare.⁶ Här finns en förskola och F–3 skola. Barn i årskurs 4–6 går i Flurkmark, efter beslut i för- och grundskolenämnden år 2016.

Under flera år har det funnits en dagligvarubutik i Botsmark, både som ICA-butik och senast som Handlar'n. Under 2023 stod det dock klart att butiken gått i konkurs, vilket ledde till att lokala aktörer i byn bildade en arbetsgrupp med syfte att titta på olika lösningar för en ny butik i byn. Alternativ som undersökts är bland annat möjligheten att driva en filialverksamhet via en befintlig butik, för att på så vis säkra varuförsörjningen på orten. Enkätundersökningar och lokala samtal har också förts med boende för att identifiera köpbeteenden och behov.

Avsaknaden av butik har påverkat byn negativt och med butiken försvann också ombudstjänster som post- och paket samt apotek. Konkursen bidrog också till en förflyttning av bränslestationen från centrala Botsmark till byns industriområde.

Från Botsmark är det förhållandevis långt till närmaste butik som finns i Bygdsiljum, Skellefteå kommun. Sedan konkursen har boende i Botsmark dock haft möjlighet att beställa varuleveranser av ICA Nära Börsen i Bodbyn, vilket varit en mycket uppskattad tjänst.

Att säkerställa en långsiktig servicelösning för Botsmark är mycket viktigt, inte minst i ett område där det glesa befolkningsunderlaget gör det utmanande att driva en traditionell butik. En långsiktig lösning tryggar varuförsörjningen i kommunens norra delar, underlättar vardagslivet för boende och verksamma och bidrar till att vända den befolkningssvaga trenden i området.

Bydegården i Botsmark.

Foto: Fredrik Larsson

⁶ SCB 2023, med bearbetning av Umeå kommun.

Bullmark

Idag bor det cirka 480 invånare i Bullmark med omland, varav 370 personer bor i huvudorten.⁷ År 2022 invigdes byns nya skola som inrymmer två förskoleavdelningar, en F-3 skola, en matsal, ett produktionskök och lokaler för hemtjänsten. De äldre skollokaler har också renoverats och anpassats till en mellanstadieskola för årskurs 4–6 och kompletterats med en ny idrottshall.

Förutom för- och grundskola finns här en aktiv kyrka med församlingsgård samt föreningen Furan som sedan många år driver särskilda boenden och daglig verksamhet i byn. I Bullmark finns alltså flera viktiga arbetsplatser för hela Sävarådalen.

I byn finns butiken Ica Nära Bullmark som utgör såväl apoteks-, systembolags-, bussgods- och DHL-ombud. Här finns också en drivmedelstation. Butiken erbjuder hemsändningar till de hushåll som inte har möjlighet att handla själva.

Sedan april 2025 drivs butiken av samma ägare som driver Ica Bodbyn. Detta efter att de tidigare butiksägarna valt att stänga ner butiken till följd av svag lönsamhet och minskat kundflöde till butiken.

Ica Nära, Bullmark.

Foto: Therese Burström

⁷ SCB 2023, med bearbetning av Umeå kommun.

Hissjö

I Hissjö bor idag cirka 530 personer, men med Håkmark och övrigt omland inräknat handlar det om närmare 915 personer.⁸ I byn finns både för- och grundskola samt ESF som bedriver öppen förskola på fredagar. Ortens idrottsförening, Hissjö SK, sköter flera idrottsanläggningar som konstgräsplan, hockeyrink, beachvolleybollplan, tennisplan och paddelbana. Under 2022 beviljades föreningen också bidrag från Arvsfonden för att utveckla en aktivitetsyta, bland annat för skate, cykel, boule och utegym. Utöver det har byns samfällighetsförening de senaste åren rustat upp friluftsområdet Byviksudden, som är ett populärt utflyktsmål mitt i byn.

I Hissjö finns ICA Nära Hissjö Handel, centralt placerat längst väg 363 och som utgör ett naturligt handelsstopp för pendlingstråket mellan Umeå och Vindeln. Tidigare fanns också en drivmedelsanläggning, men denna togs bort under 2021. Numera finns en laddstolpe utanför butiken.

Butiken erbjuder flera ombudstjänster, som Systembolaget, lotter, Bring och Bussgoods, samt har paketboxar via Postnord utanför butiken. Sedan 2023 drivs butiken som en så kallad hybridbutik, vilket gjort att butikens omsättning ökat markant. Butiken har också energieffektiviserat sin verksamhet med hjälp av stöd från Region Västerbotten, bland annat genom byte av kylar och installation av LED-belysning som släcks automatiskt om det inte är någon i butiken.

Ica Nära Hissjö.

⁸ SCB 2023, med bearbetning av Umeå kommun.

Holmön

På Holmön bor cirka 55 året runt boende, men antalet varierar kraftigt mellan årstiderna.⁹ Som mest vistas närmare 580 personer under sommarens mest besökta veckor. Vintertid tvingas många att bo på fastlandet på grund av otillräcklig färjetrafik, trots att både deltidboende och fritidsboende vill vistas mer på ön året om.

På ön finns ett stort engagemang bland föreningar och företagare som arrangerar välbesökta evenemang och bedriver projekt i syfte att utveckla ön. Idag finns tre vandrarhem på Holmön och ett på ön Stora Fjäderägg. Holmön lockar besökare från såväl närområdet som nationellt och internationellt och är idag den enda skärgården i Västerbotten med en året runt-befolkning.

På ön finns Holmöns lanthandel som har öppet året runt och som utgör ett så kallat lantbrevbärarombud. Butiken är även ombud för apotek, bussgoods, systembolag och inrymmer en biblioteksfilial och en mindre café-del där kunder kan sitta och dricka en kopp kaffe och fika. Butiken ägs och drivs genom Holmö-affären Ekonomisk Förening (HAEF) och har en utsedd bolagsstyrelse som driver butiken. Butiken är en förutsättning för att kunna leva och verka på Holmön året runt och utgör på så vis en viktig mötesplats och servicegivare för boende och besökare.

Trots att det idag inte finns någon offentlig service på ön är den ideella servicen stark och butikens roll som servicegivare bred. Frågan om offentlig service som barnomsorg och äldreomsorg är nyckelfrågor för öns utveckling och behovet att samordna servicefrågorna på ön är stort. Samtidigt finns idag försvårande omständigheter kopplat till brister i färjetrafiken, som skapar stora utmaningar för möjligheten att tillgängliggöra offentlig service.

Holmöns lanthandel har länge drivit frågan om att få bli postombud, eftersom de idag upplever problem med paketteransor där vissa paket hittar ut till ön och vissa fastnar på fastlandet. Dialoger har förts med Postnord tillsammans med kommunen för att reda ut post- och paketgången och förutsättningarna att bli ett postombud, hittills utan framgång.

Holmöns lanthandel.

⁹ SCB 2023, med bearbetning av Umeå kommun.

Sörmjölle

Idag bor cirka 350 året runt-boende i Sörmjölle, men med omlandet inräknat är det drygt 1330 personer.¹⁰ Beläget vid kusten och med sitt relativa korta avstånd till stadskärnan utgör orten ett mycket attraktivt område för fritidsboende och sommarvistelse. I Sörmjölle finns både för- och grundskola, men del ämnen ges i Hörnefors där även närmaste högstadieskola finns. Bygden har också en fin bagarplats, äreport, grillstuga, motionsspår, kulturvandring och en multtidrottsarena utomhus.

I Sörmjölle finns butiken Handlar'n som även inrymmer en restaurang och som fungerar som byns servicenav och en viktig naturlig mötesplats att samlas i och kring. Butiken arrangerar bland annat tisdagsfika för daglediga i butikens café-del. Tisdagsfiket har blivit så pass populärt att platserna inte räcker till. Detta har gjort att butiken tillsammans med det lokala föreningslivet funderar på att skapa en ny uteplats utanför butiken, i syfte att vidareutveckla butiken som en viktig mötesplats.

Handlarn i Sörmjölle har under flera år kämpat med lönsamheten, då konkurrensen med såväl Umeå som Hörnefors är stor. Försäljningen är också starkt säsongsbetonad med ökad försäljning under sommar-månaderna. Det gör verksamheten väderberoende och en kall och regnig sommar blir ett hårt slag.

Trots att butiken inte uppfyller avståndskriteriet för statligt kommersiellt stöd, har Region Västerbotten kunnat göra undantag eftersom butiken befunnit sig i ett kritiskt läge. År 2019 beviljades ett investeringsstöd som möjliggjorde ett efterlängt kylbyte. Under 2024 beviljades ytterligare stöd för att installera en hybridlösning, så att butiken kan ha öppet även under obemannade tider. Sedan januari 2025 drivs nu butiken som hybridbutik och förhoppningen är att den nya lösningen ska kunna spara på personalkostnader och öka butikens omsättning.

Handlar'n i Sörmjölle.

¹⁰ SCB 2023, med bearbetning av Umeå kommun.

Tavelsjö

I Tavelsjö tätort bor cirka 620 invånare, men inräknat med omlandet handlar det om cirka 1760 personer.¹¹ Här finns både förskola, grundskola, ett särskilt boende, hemtjänstlokaler, en kyrka med aktiv församlingsgård och ett träningscenter som drivs av Tavelsjö Idrottsklubb (TAIK). Starka föreningar som TAIK utgör drivande krafter i bygden med initiativ som Tavelsjö Halvmaraton och isbanan som plogas upp på Tavelsjön under vintertid.

I byn finns också Tavelsjö värdshus som ägs av föreningen Tavelsjö-och Rödåbygdens utveckling (TuRe) och där entreprenörer bedriver restaurang- och caféverksamhet året runt. TuRe bedriver flera projekt för att stärka näringslivet och servicen i bygden, bland annat inom autonoma transporter.

ICA Nära Matboa i Tavelsjö utgör ombud för såväl post, bussgods, Ica paket, Schenker och DHL, Svenska Spel, Systembolaget och Apoteket. I anslutning till butiken finns en drivmedelstation. De senaste åren har butiken byggt ut, bytt ut kyl och frysar samt blivit en så kallad hybridbutik, vilket gör det möjligt att handla även när butiken är obemannad. De stora investeringarna har gjorts med stöd från Region Västerbotten. Butiken erbjuder hemsändningar och har de senaste tre åren gjort cirka 800 leveranser per år.

Tavelsjö utgör med sitt rika serviceutbud en viktig servicenod för ett stort upptagningsområde, framför allt kommunens norra delar.

Ica Matboa i Tavelsjö.

Foto: Therese Burström

¹¹ SCB 2023, med bearbetning av Umeå kommun.

Täfteå

I Täfteå bor 1430 personer och med omlandet inräknat cirka 1760 personer. Byn präglas av stark befolkningstillväxt och under 2023 antogs en ny fördjupad översiktsplan som visar riktningen för Täfteås framtida utveckling. I byn finns två förskolor och en grundskola, barn i högstadieålder läser i Sävar.

I Täfteå finns ett engagerat föreningsliv, inte minst Täfteå idrottsklubb som erbjuder fotboll, innebandy och längdåkning och står bakom arrangemanget Täfteådagen. Idrottsklubben äger också bolaget Täfteå Fastigheter AB som bidrar till byns utveckling och som bland annat förvaltar Täfteå Gym och Fitness, Täfteåborg och Täfteå logen. I byn finns även en hamn som lockar såväl lokala som långväga besökare. Byns historia som fiskeby är tydlig än idag, men yrkesfisket har flyttat till grannbyn Rovögen där det även finns restaurang, sjömack, gästhamn, sjöbodar och ställplatser.

I Täfteå finns även en aktiv kyrka, Sävar-Holmön församling, som samverkar med föreningslivet. Bland annat har en digital skärm satts upp på byns butik, Ica Nära Täfteå, där alla föreningar kan marknadsföra vad som är på gång.

ICA Nära Täfteå utgör ombud för Bring, DHL, Schenker, PostNord, Ica paket och Svenska spel. Under 2023 har parkeringen utanför butiken asfalterats om och butiksfastigheten fått ny färg. Framöver planerar butiken att sätta upp nya skyltar med belysning på fasaden. Eftersom pakethantering ökat finns också tankar på att bygga ut med ett paketrum.

Ica Nära Täfteå.

Foto: Wiktor Mollwing.

Överboda

Överboda är en av kommunens äldre jordbruksbyar och finns belägen i kommunens västra del, gränsat till Vännäs kommun. Idag bor cirka 280 personer på orten, men med omlandet inräknat cirka 445 personer.¹²

I Överboda finns det populära friluftsområdet Stora Stenen som erbjuder grill- och övernattningsmöjligheter samt aktiviteter för barn. Namnet kommer det stora flyttblocket från istiden som är högt beläget i området uppe på en ås.

Överboda är en företagstät bygd och här finns både för- och grundskola samt dagligvarubutiken ICA Nära Blomqvist. Butiken har utgjort en viktig mötesplats i bygden under många år och serverar ett stort omland för både året runt- och fritidsboende. Under 2024 utvecklades en ny samverkan mellan butiken och Överboda Intresseförening, som resulterat i att en ny mötesplats skapats i en av butikens tidigare tomma lokaler. Mötesplatsen har sedan invigningen fyllts av aktiviteter som gynnat både byn och butiken.

Butiken erbjuder hemsändningar av varor och har också under flera år gjort leveranser inom Vännäs kommun. Under 2023 blev det återigen möjligt att tanka i Överboda, efter att butiken investerat i en ny drivmedelpump. Detta till glädje för många bybor och förbipasserande skoteråkare.

Ica Nära Blomqvist Diversehandel Överboda.

¹² SCB 2023, med bearbetning av Umeå kommun.

Annan betydelsefull service

Utöver dagligvarubutiker så finns en mängd olika företag och aktörer som bidrar till annan betydelsefull service för såväl boende som verksamma och besökande. Det kan exempelvis handla om gårdsbutiker, caféer, restauranger, vandrarhem, bed and breakfast med mera.

Som lokala exempel kan nämnas Rödå Spis och bröd i Rödåsel, upplevelsegården Häljegård i Holmnäs, inredningsbutiken Borghällagård i Norrmjöle, Smultronstället vid Holmsjön som kombinerar café och handelsträdgård, Café Storudden i Gravmark som arrangerar livemusik och veteranbilsträffar och Mickelbo gård i Mickelträsk som erbjuder djurpark, café, restaurang och gårdsbutik.

Gemensamt för samtliga är att de erbjuder olika former av service, utgör viktiga sociala mötesplatser och besöksmål och kan vara både säsongs- som året runt-baserade.

Det finns också goda exempel där digitaliseringen skapat möjligheter att bedriva kommersiell service trots att det inte sker i traditionella former. I Stöcke har exempelvis byns lokala förening implementerat en modell där boende kan handla via Coops E-handel och hämta ut sina matkassar i byns allaktivitetshus. Under 2023 öppnades också en obemannad matbutik i allaktivitetshuset – den första helt obemannade butiken på Umeås landsbygder.

Obemannade drivmedelstationer utgör också en viktig service. På Umeås landsbygder finns sådana i Botsmark, Brännland och Rödå. Hos Kvarken fisk i Rovögen finns en året-runt sjömack.

På samma sätt utgör laddstationer för elbilar en viktig infrastruktur, inte minst för besökare. Idag finns de flesta publika laddstationerna inom tätort och endast ett fåtal finns i byarna. Samtidigt ökar efterfrågan av laddmöjligheter i landsbygdsområden och sedan 1 januari 2025 finns ett krav att fastigheter med mer än 20 parkeringsplatser ska tillhandahålla en laddpunkt. Kravet omfattar dock inte ideella fastighetsägare, som exempelvis bygdegårdar.

Utlämning av matkassar till Mötesplats Stöcke.

Möjligheter och utmaningar

Ekonomiska stöd

Många butiker på Umeås landsbygder håller hög standard och ligger långt fram i utvecklingen. Detta kan delvis förklaras av en hög investeringsnivå, där flera av butikerna ansökt om stöd hos Region Västerbotten för att utveckla sina verksamheter. I Tavelsjö lyfter exempelvis butiksägaren investeringsstödet och menar att detta bidragit till den goda lönsamhet som butiken har idag.

Även i Sörmjölle lyfter butiksägaren fram vikten av stöd, inte minst det särskilda driftstöd som butiken beviljats årligen sedan 2019. Driftstödet är ett långsiktigt stöd till särskilt utsatta dagligvarubutiker i landsbygd. Med hjälp av stödet har Handlar'n i Sörmjölle kunnat anställa en till person till butiken, vilket hjälpt verksamheten att komma på fötter igen.

De ekonomiska stöden är otroligt värdefulla för dagligvarubutikerna på landsbygd. Idag styrs dock stöden av ett avståndskriterium som innebär att det måste vara minst 10 kilometer till närmsta dagligvarubutik för att kunna erhålla servicebidrag, särskilt driftstöd och investeringsstöd. I tätortsnära landsbygder som i Umeå kommun innebär det att en del butiker inte kan erhålla stöd, även om behovet finns. I dagsläget är det butikerna i Bodbyn, Bullmark, Sörmjölle och Täfteå som inte uppfyller avståndskriteriet. Flera av dessa menar att avståndskriteriet utgör ett hinder och hämmar önskade investeringar och utveckling.

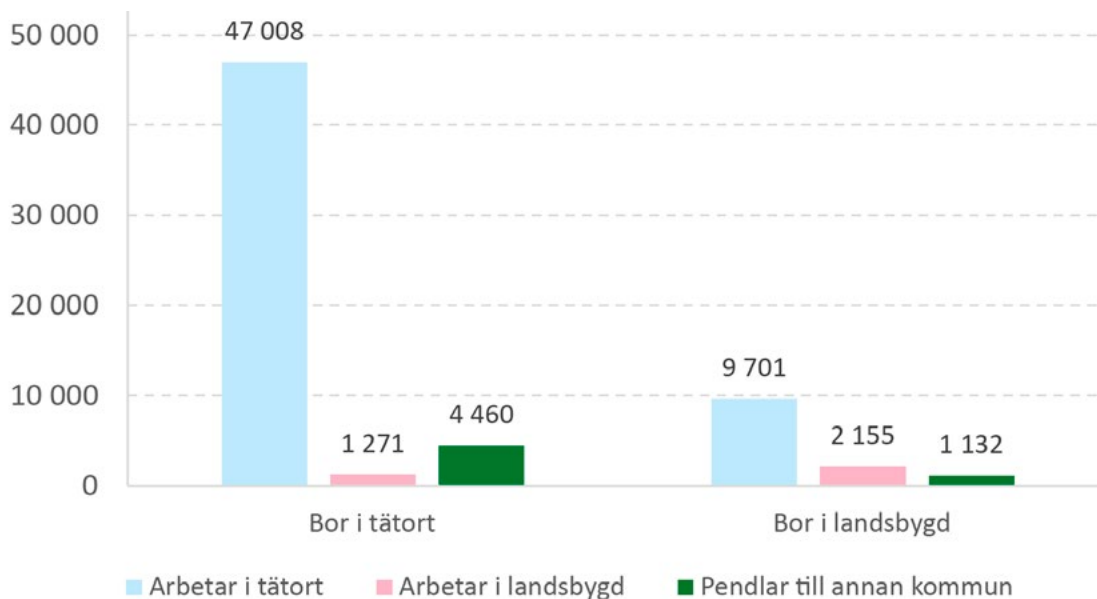
Riktlinjerna säger dock att undantag från avståndskriteriet kan göras om det finns särskilda skäl och efter dialog med respektive kommun. Detta har också gjorts för butiken i Sörmjölle, som beviljats stöd fastän avståndet till Hörnefors är under 10 kilometer. Det är positivt och viktigt att öppningen för undantag finns, men här har Umeå kommun en viktig roll i att fortsätta föra dialog med Region Västerbotten om behovet av en mer flexibel utformning av de ekonomiska stöden. Genom detta skulle stöden kunna användas mer proaktivt och förebygga långt gångna kritiska situationer, samt lättare kunna möta upp förändringar som sker inom området kommersiell service, exempelvis nya servicelösningar, ny teknik och demografiska förändringar.

Köptrohet

Flera av butiksägarna på Umeås landsbygder uppger att en av de största utmaningarna handlar om att få fler att handla i sin lokala butik. Detta kan vara särskilt utmanande i tätortsnära landsbygder, där konkurrensen med staden och de stora tätorternas utbud är stor. De små butikerna har oftast inte möjlighet att konkurrera med priserna i stan. Eftersom de flesta landsbygdsbor arbetar inom tätort, passar också många på att handla där innan de åker hem. Det blir också allt vanligare att beställa färdiga matkassar från stormarknaderna.

Figur 2 visar hur arbetspendlingen ser ut i Umeå kommun fördelat på tätort och landsbygd. Majoriteten av de som bor i landsbygd arbetspendlar till någon av kommunens stora tätorter, endast 17 procent har sitt arbete i landsbygd. För boende i tätort går också majoriteten av pendlingsströmmarna inom de stora tätorterna och det är vanligare att arbeta i en annan kommun än att arbeta i landsbygd.

Figur 2. Arbetsställe efter bostadsområde år 2023 i Umeå kommun.

Under pandemin upplevde de flesta butiksägarna på Umeås landsbygder att köptroheten ökade, detta eftersom många jobbade hemifrån och uppskattade att handla i en mindre butik utan trängsel. Så här några år efter pandemin upplever de flesta att köptroheten sjunkit igen.

Flera butiksägare har förståelse för att det är svårt att konkurrera med stormarknadernas utbud, men menar också att det hade gjort skillnad om fler bybor gjorde fler av sina inköp i den lokala butiken. Här nämns olika tankar på hur köptroheten skulle kunna öka, bland annat genom online-lösningar där kunder kan beställa sina varor digitalt. Sådana online-lösningar kräver dock stora insatser i såväl arbete som finansiering, samtidigt som det oftast krävs stora kundflöden för att kunna löna sig.

I flera av butikerna görs olika insatser för att locka köpare. I Bodbyn erbjuds exempelvis en pensionärsrabatt på onsdagar och på Holmön finns ett bonussystem för medlemmar.

Handlar'n i Sörmjölle.

Hybridlösningar och nya driftsformer

Det har blivit allt vanligare med delvis obemannade butiker, så kallade hybridbutiker. En hybridbutik går att handla i både under bemannade och obemannade tider med hjälp av ny teknik, som självscanningskassor och smarta kamerasystem. Det gör att fler kan handla på tider som passar de själva, samtidigt som butikerna sparar in personalkostnader.

Ica Nära Hissjö och Ica Nära Matboa i Tavelsjö drivs idag båda som hybridbutiker med hjälp av konceptet ICA to go. Även Handlar'n i Sörmjöle drivs som hybridbutik med hjälp av systemet HonestBox och Holmön är på gång att installera en hybridlösning under 2025.

Potentialen med hybridbutiker kan vara särskilt stor för butiker på landsbygd, där kundunderlaget generellt är mindre och köptroheten en större utmaning än i tätorterna. Särskilt stor potential kan finnas i orter med stark besöksnäring. Hybridkonceptet kan också vara en lösning för andra slags företag med inslag av service, exempelvis gårdsbutiker.

Andra driftsformer för kommersiell service kan handla om satellitbutiker, vilket innebär att en befintlig butik driver en annan butik som en filialverksamhet. På så vis kan satellitbutiker vara ett sätt att säkra service i byar där butiksverksamheten riskerar att upphöra eller på annat sätt är hotad. Andra sätt att säkra service på kan vara genom smarta frys- och kylskåp, där matkassar som beställs online smidigt kan hämtas upp lokalt i byn.

ICA to go på hybridbutiken Ica Nära Hissjö.

Förändrade logistikmönster

Många butiker på Umeås landsbygder uppger att de under senaste åren påverkats av förändringar i varuleveranserna. Exempelvis har Norrmejerier sett över sina leveranser och infört förändringar som innebär att antalet butiksleveranser baseras på hur mycket butikerna säljer. I praktiken har det inneburit att flera mindre butiker som inte säljer stora volymer fått färre leveranser. De butiker på Umeås landsbygder som påverkats av detta uppger att de numera behöver beräkna försäljningen av mejerivaror för flera dagar framåt, vilket är svårt. Det skapar en situation där de antingen riskerar att sälja för lite och därmed stå med ökat svinn, eller sälja slut och stå med tomma hyllor. Flera butiker lyfter också utmaningen med att ha tillräckligt med utrymme för att kunna ta emot färre men större leveranser.

Handlar'n i Sörmjölle har exempelvis gått från fyra till två leveranser i veckan. Det innebär att butiken redan under veckan behöver planera för hur mycket som kommer att säljas under helgen, vilket är utmanande eftersom helgförsäljningen är väldigt väderberoende.

Ett annat exempel är Ica Nära Täfteå, som gått från fem till tre leveranser i veckan. Här är även tiderna för leveranser en utmaning, då en av leveranserna kommer på söndagsmorgon. Det gör det svårt att ha personal på plats som kan hantera leveransen, samtidigt som det blir kostsamt att ha personal på plats innan butiken öppnar.

Trots utmaningarna med förändrade logistikmönster lyfter många butiker det positiva i att Norrmejerier numera erbjuder färre varor i sina förpackningar, vilket gynnar små butiker. De är också positiva till att leveranser av frys- och kylvaror samordnas genom samma leverans.

Post, paket och ombudstjänster

Post- och ombudstjänster lyfter butikerna fram som en viktig kringsservice som uppskattas av boende och som lockar folk till butiken. Samtidigt har den växande E-handeln blivit kännbar med allt större volymer paket som hanteras.

Flera butiksägare menar att det periodvis kan vara svårt att rymma paketen. Både butiken i Täfteå och i Taveljö uppskattar att de hanterar omkring 100 paket om dagen måndag till fredag, vilket är en svår mängd att hantera. I Täfteå finns tankar på att bygga ut ett paketrum för att möta upp behovet. Ibland uppstår även kommunikationsmissar där vissa ombud skickar ut information till kunderna om att deras paket kommit till Umeå, men där det inte framgår att det tar ett par dagar innan paketen slutligen kommer fram till den lokala butiken. I dessa fall riskerar kunderna att tro att det är butikens hantering av paketet som gör att det dröjer.

Flera butiker erbjuder paketskåp i eller intill butikerna. Butikerna får ingen ersättning för detta, men är positiva till tjänsten trots att det kräver visst underhåll, som snöskottning.

För de butiker som drivs som ICA-butiker finns numera möjlighet att erbjuda tjänsten ICA-paket, vilket exempelvis butiken i Bodbyn gör. Tjänsten bygger på att paketen levereras samtidigt som Icas varulevereras.

Flera butiker erbjuder paketskåp. Här utanför Handlar'n Sörmjölle. Kringsservice som uppskattas av boende.

En generell problematik kring många ombudstjänster är att de styrs av ett avståndskriterium. Det innebär att butiker som ligger för nära en annan butik som redan erbjuder tjänsten inte har möjlighet att bli ett ombud. Handlar'n i Sörmjölle kan exempelvis inte erbjuda DHL eller Schenker eftersom butikerna i Hörnefors erbjuder detta. Detsamma gäller för Ica Bullmark som ligger för nära Ica Sävar.

Samma princip gäller för Systembolagsombud, där varken Sörmjölle, Bodbyn, Täfteå eller Överboda kan erbjuda detta då de ligger för nära ett befintligt ombud. För Systembolagetombud ställs också krav på att butikspersonalen som hanterar leveranserna ska vara minst 20 år gamla. Det gör att vissa butiker kan ha svårt med bemanningen under sommartid, då många ungdomar sommarjobbar.

Tillsyn

Flera av butikerna menar att kommunens tillsynsavgifter är orimligt höga och att de slår hårt mot små butiker på landsbygd. De upplever också att de åläggs göra allt fler egenkontroller av sina verksamheter, vilket är tidskrävande. Ett tydligt önskemål och medskick till kommunen handlar därför om att samordna tillsynsbesöken på färre personer för att minska kostnaderna.

Butikerna lyfter att de är positiva till att det blivit färre tillsynstillfällen och att de nu endast betalar för de gånger det faktiskt görs en tillsyn, i stället för att betala en schablonkostnad som tidigare.

Flera är dock kritiska till att små butiker på landsbygderna betalar lika mycket i tillsynskostnader som butiker i centrala Umeå. Ett förslag som lyfts fram är i stället för en fast avgift betala en tillsynskostnad motsvarande en viss procentandel på det butiken säljer. Samtidigt är lagstiftningen kring tillsyn nationell, vilket gör att kommunens möjligheter till förändringar är begränsade.

Ägarskiften

Ett antal butiker lyfter en generell utmaning med att rekrytera personal till butiken. När butiker står inför ägarskiften kan utmaningen dessutom vara än mer påtaglig.

För en ICA-butik på landsbygd kan ett ägarskifte innebära svårigheter att bibehålla ICA som branschorganisation. Ica Nära Överboda är ett exempel på detta, där butiksägaren under flera års tid försökt lämna över till någon ny. Om någon annan tar över är risken stor att butiken inte längre får drivas som ICA-butik, eftersom ICA Sverige villkorar överlåtelser med bland annat särskilda omsättningskrav. Dessa krav kan i sin tur vara svåra att nå upp till för små butiker på landsbygder.

ICA Sverige arbetar dock efter en modell där butiker kan gå i arv till ICA-handlarens barn. Men finns det inga barn som vill ta över så har ICA möjlighet att neka överlåtelser, med hänvisning till gällande kravprofiler.

För Ica Nära Överboda innebär det att butiken, när nuvarande butiksägare väl kliver av, förmodligen behöver drivas i annan regi, som Tempo eller Handlar'n. Det skulle innebära en rad förändringar, som förutom annat sortiment och andra inköpspriser, även handlar om byte av kassasystem, programvara och profilering i butiken, vilket kan bli kostsamt.

Både butiksägaren och bybor är måna om att behålla butiken som en ICA-butik och situationen har lett till att det lokala föreningslivet engagerar sig i frågan. Dialoger har hållits med ICA Sverige tillsammans med Umeå kommun, hittills utan framgång.

Hemsändning

Idag erbjuder de flesta av butikerna på Umeås landsbygder hemleverans av varor via så kallad hemsändning. Hemsändning är en service som riktar sig till boende på landsbygd som har svårt att ta sig till butiken för att handla. De butiker som gör hemsändningar får en ersättning av Umeå kommun och Region Västerbotten som kallas för hemsändningsbidrag. I Umeå kommun är hemsändningsbidraget 200 kronor per leverans.

Hemsändning gäller dagligvaror, det vill säga livsmedel och övriga produkter som normalt förekommer i en dagligvarubutik. För den som vill ha varor hemlevererade gäller att personen bor minst två kilometer från närmaste butik. Undantag kring avståndet kan göras om personen inte själv kan ta sig till butiken, till exempel på grund av hälsoskäl eller avsaknad av körkort. Det är butikerna själva som bestämmer om de vill erbjuda hemsändning eller inte. Hemsändning kan beviljas max en gång per vecka och hushåll.

I dialog med butiksägare blir det tydligt att hemsändningarna skapar stora sociala mervärden. För boende som nyttjar tjänsten innebär hemleveranserna inte bara en hjälp i vardagen, utan även ett socialt möte. I vissa byar fungerar hemsändningen som ett slags informellt trygghetsnät, där butikspersonal larmar till hemtjänsten om kunderna inte öppnar/svarar när hemsändningen levereras. Hemsändningarna beskrivs som en slags "win-win"-service, där boende på landsbygd får hjälp i vardagen samtidigt som den lokala butiken stärks.

Flera av butikerna på Umeås landsbygder lyfter fram ett önskemål om att se över ersättningen för hemsändningsbidraget, eftersom bränslekostnaderna har stigit mycket de senaste åren.

I Tavelsjö pågår under 2024–2027 ett spännande projekt som har beröring på hemsändningar, där en autonom transportrobot kommer testas för att leverera matkassar från byns butik Ica Matboa. Detta skulle på sikt kunna personaleffektivisera för butiken som inte behöver köra ut varor på traditionellt sätt med bil. Dessutom är transportroboten eldriven, vilket också skulle bli ett mer miljömässigt hållbart alternativ.

Hemsändning i Norrmjöle och i Överboda

Tillgänglighet till service och känslighet vid förändringar

Förutsättningarna för kommersiell service ser olika ut i Umeås landsbygder, både vad gäller avstånd, befolkningstäthet, upptagningsområde, utbud av övrig service och leverantörer samt branschorganisationer.

Figur 3 (sida 29) visar hur tillgången till kommersiell service ser ut. De olika intervallerna i kartan baseras på folkbokfördas avstånd till kommersiell service. Datat är hämtat från Tillväxtverkets serviceanalys PIPOS.

Generellt är tillgången som lägst i kommunens norra delar och framför allt kring Botsmark med omland. På Holmön skattas tillgängligheten till kommersiell service som god enligt figur 3, men det bygger på Holmöns lanthandel som idag är öns enda serviceinrättning. Butikens existens är avgörande för att det ska vara möjligt att bo och verka på ön året runt. Det skapar en särskild sårbarhet som inte finns i kommunens övriga landsbygder.

Tabell 1 visar hur folkbokförda invånare på Umeås landsbygder påverkas vid en eventuell nedläggning av dagligvarubutiker. Här syns hur medelavståndet till närmaste dagligvarubutik förändras om den lokala butiken läggs ner, samt hur det kan tänkas påverka mängden koldioxidutsläpp genom längre transportsträckor.

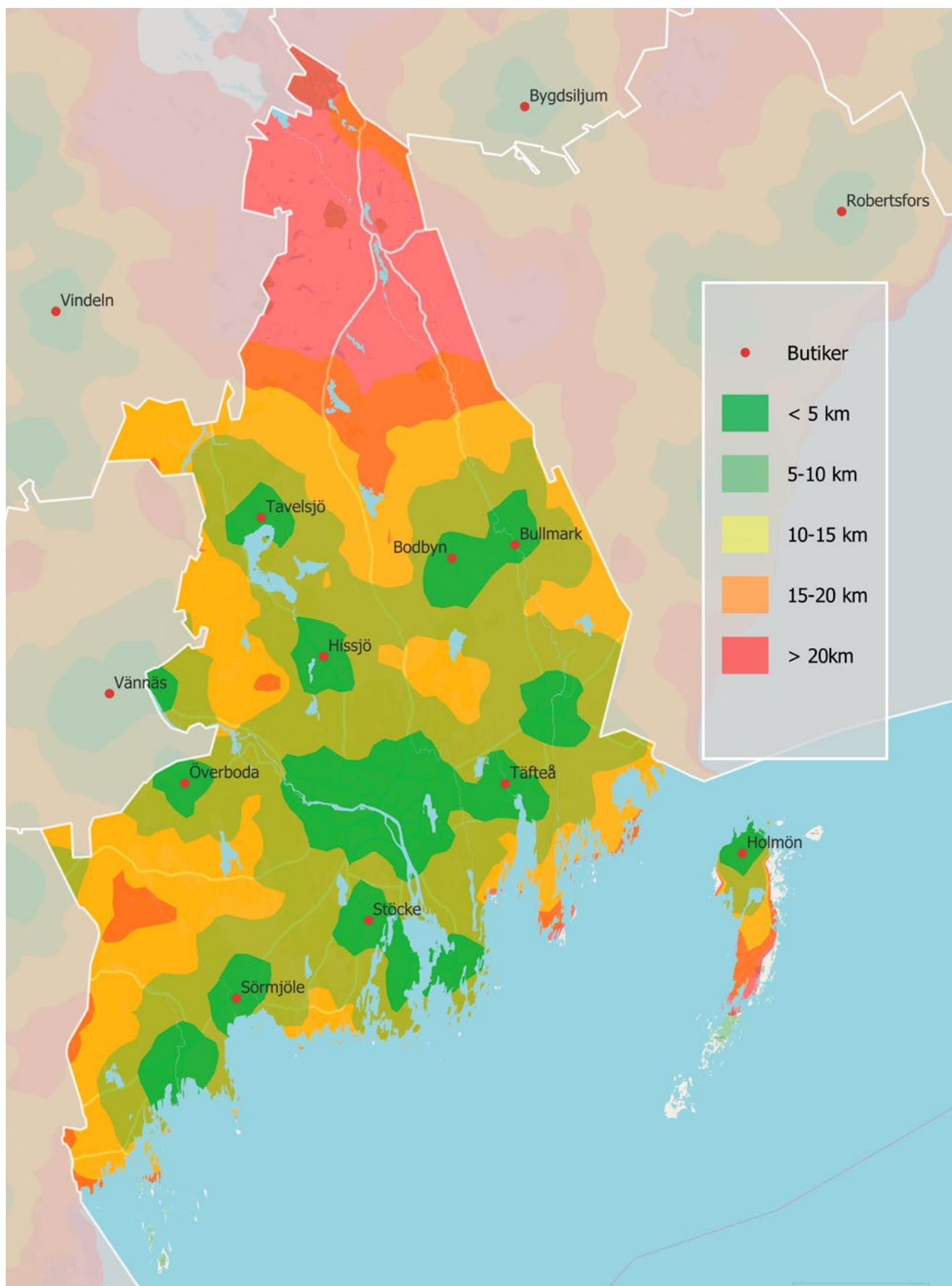
Avståndsberäkningarna är gjorda i verktyget serviceanalys som handlar om att mäta folkbokfördas avstånd till olika typer av service, via vägnätet. Beräkningarna speglar kortaste vägavstånd, enkel väg, till olika typer av service med bil.

Botsmark är inte med i tabellen, detta eftersom byns butik la ner under 2023. Baserat på dessa beräkningsmodeller kan dock konstateras att folkbokförda i Botsmark med omnejd i genomsnitt fått cirka 13 kilometer längre till närmaste dagligvaruhandel efter nedläggningen. När butiken fortfarande fanns var genomsnittsavståndet 9 kilometer, idag beräknas det till 22 kilometer. Koldioxidutsläppen beräknas också ha ökat från 38 ton/år till 103 ton per år.

Tabell 1. Påverkan för invånare vid en eventuell nedläggning av dagligvarubutiker. Källa: serviceanalysverktyget Pipos, 2023.

Folkbokförda som påverkas vid nerstängning		Medelavstånd till närmaste dagligvaruhandel		Antal som har längre än 10 km till dagligvaruhandel		Koldioxidutsläpp	
		Idag	Efter nerstängning	Idag	Efter nerstängning	Idag	Efter nerstängning
Bodbyn	434	3,4 km	8,2 km	23	94	10 ton/år	26 ton/år
Bullmark	755	5,3 km	10,3 km	188	293	28 ton/år	56 ton/år
Hissjö	1812	5,7 km	11,4 km	283	1375	67 ton/år	147 ton/år
Holmön	59	2,3 km	22,5 km	4	59	1 ton/år	5 ton/år
Sörmjölle	1557	4,9 km	9,4 km	78	681	46 ton/år	103 ton/år
Tavelsjö	2457	6,9 km	15,1 km	680	2235	108 ton/år	271 ton/år
Täfteå	2317	3,1 km	8,9 km	222	389	51 ton/år	136 ton/år
Överboda	2472	7,4 km	11,3 km	686	1566	127 ton/år	200 ton/år

Figur 3. Tillgänglighet till kommersiell service i Umeå kommun. Källa: serviceanalysverktyget Pipos.

Omvärldsspaning

Servicepunkter

Flera kommuner runt om i landet arbetar med så kallade servicepunkter, ett koncept som ursprungligen utvecklades av Örnsköldsvik kommun. Konceptet innebär att lokala butiker erbjuder ett antal tjänster som kommunen betalar för, exempelvis samhälls- och turistinformation, café-möjligheter och aktiviteter som gynnar bygden. Servicepunkterna bidrar till en utökad och samordnad service till nytta för bygden, samtidigt som butiken får en extra inkomst.

Servicepunkter innehåller ofta caféhörna, dator eller surfplatta för enklare ärenden, möjlighet till kopiering, turistinformation och broschyrer, kommunal information, hjärtstartare och trådlöst wifi. Det är också vanligt att servicepunkterna erbjuder hemleverans av dagligvaror, tillsyn av återvinningsstation och anslagstavla.

Utvecklingen av servicepunkternas utbud blir ett sätt att öka butikernas överlevnad och säkra tillgången av dagligvaror och drivmedel för företag, boende och besökare på landsbygd. En utökad service lokalt bidrar till en enklare vardag för boende och minskar behovet av att åka in till tätorten för att utföra sina ärenden.

Tisdagsfika hos Handlar'n i Sörmjöle.

I Örnsköldsviks kommun får de näringsidkare som utgör servicepunkter en grundersättning på 70 000 kronor per år. Utöver detta finns ett antal valbara aktiviteter som kan ge ytterligare 10 000 kronor per aktivitet och år, exempelvis hemsändning. Det behöver inte vara näringsidkaren själv som utför alla avtalspunkter, utan näringsidkaren kan ta hjälp av andra parter så som det lokala föreningslivet.¹³

¹³ [För näringsidkare - uppdrag servicepunkt - Välkommen till Örnsköldsviks kommun](#)

Butiken som nav vid kris

Butiker på landsbygder kan ha en strategiskt viktig roll som både servicegivare och mötesplats vid samhällskriser. Det kan exempelvis handla om strömavbrott, skogsbränder eller andra samhällskriser. Samtidigt blir långvariga strömavbrott snabbt ett problem för många butiker, eftersom kassasystemen slutar fungera, butiken släcks ner och varor riskerar att bli dåliga.

Detta fick Holmöns lanthandel känna på i november 2024, då en storm som drabbade norrlandskusten slog ut all ström på ön. Butiken var strömlös i tre dagar innan ett reservaggregat kunde slås i gång. Många hushåll stod utan ström i närmare tio dagar och under tiden var butiken en viktig plats att träffas på och inhandla förnödenheter.

Det finns exempel på kommuner som kartlagt butikernas el- och effektbehov, liksom hur extern elförsörjning bäst skulle kunna kopplas in. Det har också blivit allt vanligare med butiker som tillhandahåller digitala skärmar som både kan nyttjas för turistinformation och för samhällsviktig information vid eventuella kriser. Örnsköldsvik kommun är ett exempel på detta, som utrustat sina servicepunkter med digitala skärmar.

Ett annat exempel är Torsby kommun, som vidareutvecklat servicepunkts-konceptet genom att upprätta särskilda service-, kris och trygghetspunkter tillsammans med lokala butiker. Kommunen och butikerna tecknar då särskilda avtal där butikerna åtar sig att utföra vissa uppdrag i utbyte mot en ersättning på 30 000 kronor per år. I Torsby kommun har även civilförsvarsförbundet överlämnat en krislåda för hemberedskap till butikerna, att användas som exempel och inspiration. Mycket av innehållet i lådan kan också köpas i butikerna.

Ett klart försämrat säkerhetspolitiskt läge gör att många kommuner i Sverige nu höjer arbetet med beredskap på flera plan. Här finns potential i att samordna beredskapsarbetet inom kommunen med satsningar inom kommersiell service.

Skafteriavtal

Det har blivit allt vanligare att kommuner runt om i landet använder upphandlingar som ett sätt att stötta lokala matbutiker. Ett koncept som testats på flera platser är så kallade skafteriavtal, vilket innebär att den lokala butiken ges möjlighet att sälja mindre volymer av livsmedel till kommunala verksamheter som exempelvis förskolor, skolor och äldreboenden. Detta görs bland annat i Bodens kommun.

En utmaning med skafteriavtal är att hänsyn behöver tas till kommunallagen, eftersom kommuner inte får stötta enskilda aktörer. Därför omfattar konceptet endast mindre volymer. Exempelvis kan det handla om mindre inköp av till exempel frukt och grönt, kolonialvaror, kylvaror, djupfryst. Avtalen blir på så vis ett komplement till kommunens befintliga livsmedelavtal.

Inom Västerbotten har bland annat Sorsele kommun tecknat skafteriavtal med butikerna i Ammarnäs, Blattnicksele och Gargnäs.

Flera butiker på Umeå landsbygder är positivt inställda till att exempelvis kunna leverera frukt och grönt till intilliggande skolor. Idag levererar Överboda frukt och grönt samt fika till äldrecentret i Vännäsby.

Fokusområden till 2030

I tabellen nedan listas ett antal områden som Umeå kommun ska fokusera på fram till år 2030 för att stötta den kommersiella serviceutvecklingen på Umeås landsbygder.

Fokusområden	Åtgärder	Ansvarig förvaltning
Ekonomiska stöd för kommersiell service	Samverka med Region Västerbotten kring stödmöjligheter	Stadsledningskontoret
	Föra dialog med Region Västerbotten kring avståndskriteriets utmaningar för Umeås landsbygder	
Hemsändningsbidrag	Föra dialoger med Region Västerbottens och Tillväxtverket kring hemsändningsbidragets betydelse och möjligheter till justering av ersättningsnivåer	Stadsledningskontoret
	Samverkan internt kring hemsändningsbidrag, exempelvis med äldreomsorgen	
Kommunikation och påverkansarbete	Lyfta betydelsen av kommersiell service, både som viktiga mötesplatser, som servicegivare och som möjliggörare för näringsliv, besöksnäring och lokal utveckling	Stadsledningskontoret
Samordning och samverkan	Samverka och aktivt delta i partnerskapet för Regionalt Serviceprogram för Västerbotten	Stadsledningskontoret
	Samverka med lokalsamhällen i syfte att stötta och stärka butiker på Umeås landsbygder samt medverka till utvecklingen av nya servicelösningar	
	Skapa forum för kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan butiker och Umeå kommun	
Undersöka servicepunkt-koncept	Undersöka hur ett servicepunkt-koncept kan införas inom Umeå kommun, utifrån Örnsköldsviks kommuns modell	Stadsledningskontoret
Utveckla lokal upphandling av varor och tjänster	Undersöka möjligheten att använda kommunala upphandlingar för att stötta dagligvarubutiker på Umeås landsbygder, exempelvis genom så kallade skafferiavtal	Stadsledningskontoret

Om serviceplanen

Plan för kommersiell service på Umeås landsbygder är ett strategiskt verktyg för att stärka kommunens beredskap och kunskap inom servicefrågor. Den ger en helhetsbild av befintlig kommersiell service och föreslår hur den kan upprätthållas och utvecklas. Planen skapar också tydliga förutsättningar för Region Västerbotten att prioritera ekonomiskt stöd till butiker och annan service. Målen är att stärka utvecklingen av dagligvarubutiker, öka kunskapen om serviceens betydelse för landsbygdsutveckling, och ge Region Västerbotten underlag för att bevilja stöd.

Vill du veta mer om Umeås landsbygder? Besök vår webbplats: www.umea.se/landsbygd